Автор: Автор

На запрошення Київського Релігійно-філософського товариства, як ми вже повідомляли, в [міжнародній науковій конференції «Спадщина Сергія Булгакова в сучасному соціогуманітарному дискурсі» (12–13 травня 2011 р., Київ)]
взяв участь доктор богослов'я Оксфордського університету Брендон (в хрещенні – Анастасій) Галлахер. Він походить з англіканської родини, однак прийняв Православ'я, відчувши і зрозумівши, що саме воно містить Істину Христову в усій повноті. Б. Галлахер – відомий знавець творчості о. Сергія Булгакова, якій він присвятив своє дисертаційне дослідження.

Він вперше відвідав Україну, однак, ще будучи докторантом Оксфордського університету, став учасником міжнародної конференції, присвяченої 60-річчю з дня смерті протоієрея Сергія Булгакова, що проходила в Москві 29 вересня – 2 жовтня 2004 року (її організаторами виступили Біблійно-богословський інститут св. апостола Андрія та Інститут східних церков (Регенсбург)). Його доповідь було надруковано в збірнику матеріалів конференції, що є цікавим як для богословів, так і для філософів: Б. Галлахер. «…Там свобода»: проблема Божественной свободы и необходимости любви у К. Барта и С. Булгакова // Русское богословие в европейском контексте: С. Н. Булгаков и западная религиозно-философская мысль. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2006. – С. 40–80.

Далі пропонуємо Вам стислий виклад доповіді доктора Галлахера на київський конференції, текст якої англійською мовою опубліковано у «Віснику КНУ імені Тараса Шевченка. Серія Економіка» (№ 131, 2011). Його статтю, що є розширеним варіантом доповіді, буде надруковано в російському перекладі в журналі КРФО «Христианская мысль». Зазначимо, що Б. Галлахеру притаманна та виваженість в оцінці творчості протоієрея Сергія Булгакова (без надмірного захоплення і упередженого критиканства), яка, на жаль, ще не стала нормою наукового аналізу як спадщини Булгакова, так і інших мислителів і минулого, і сьогодення.

Звинувачення софіології Булгакова в пантеїзмі і детермінізмі добре відомі, хоча складність і заплутаність його богослов'я найчастіше не дозволяють об'єктивно оцінити сутність подібних звинувачень. Існує потреба в критичній оцінці поглядів Булгакова, яка була б позбавлена двох крайнощів – надмірного схвалення та рішучого засудження. Недостатньо оціненим є той факт, що у своєму богослов'ї Булгаков намагався подолати пантеїзм, детермінізм і раціоналізм софіології Соловйова, хоч йому не вдалося уникнути тих самих помилок.

Булгаков стверджував, що Соловйов «загалом грішать надмірним раціоналізмом у своєму богослов'ї». Це особливо помітно там, де Соловйов «без пояснень» характеризує «трансцендентне абсолютне» з використанням «проблемного» поняття Каббали Ейн-Соф, яке згодом він прирівнює до іпостасі Отця і на цій основі потім «логічно виводить його зв'язок з світом» і «взаємне визначення Абсолюту та світу один одним». Булгаков звертає особливу увагу на те, що Соловйов з допомогою «поняття абсолютної всеєдності» вводить метафізичну «необхідність» в Абсолют і тим самим «обмежує Абсолют у дещо незрозумілий спосіб без узгодження з самим поняттям». Адже творіння не може бути спричиненим, якщо воно є виявом свободної Божої любові: «Інші» можуть бути створені лише без будь-якого примусу й не можна припустити, що це виникає з метафізичної необхідності». Але як це можна зрозуміти?

Йдучи за Флоренським в його розумінні істини як формально-логічної форми антиномії, або внутрішньо-суперечливого судження, де антитеза тягне за собою тезу і навпаки, Булгаков стверджує, що антиномія характерна для релігійної свідомості, яка пов'язана з таємницею трансцендентного світу. Антиномія допускає два суперечливі, логічно несумісні, але «онтологічно необхідні судження, що підтверджують існування таємниці, в яку розум не може проникнути, але яка існує і присутня в релігійному досвіді».

Проаналізуємо, як Булгаков застосовував свій антиномізм до вчення про Бога. Це особливо виразно видно в його трьох ключових антиномія: 1) Оскільки про Бога нічого не можна сказати, то Бог у Собі є Абсолютним «НЕ», Божественним Ніщо (богословський

апофатизм). Але Бог одночасно є абсолютним співвідношенням в Самому Собі, Св. Трійцею (іманентною Трійцею) (богословський катафатизм). 2) Існує космологічна антиномія між Богом як Абсолютною тотожністю в Собі (іманентною Трійцею), яка є ідеально незмінною довершеністю й цілісністю, та Богом як Абсолютом-Відношенням (ікономічною Трійцею), оскільки Бог створює світ з любові, ставлячи Себе у відношення до нього з його тимчасовим і відносним буттям, яке є становленням. Для Бога як Абсолютного співвідношення в Собі творіння не було необхідним, але для Бога як для Абсолютного відношення творіння є частиною Божого самовизначення як Творця і Спасителя і тому воно мало бути створене, щоб Бог був Богом. 3) Антиномія між Нетварною, або Божественною Софією, яка є вічною сутністю – Усією/Боголюдством Св. Трійці, через яку Бог-Отець відкриває Сам Себе через Свою Діаду Сина і Духа, та Тварною Софією, що є божественною основою творення, або навіть самим творінням, яка є Божественною Премудрістю, що перебуває в небутті і становленні.

Однак в такому вченні є серйозні проблеми, оскільки обидві Софії є однією і тією самою Софією, що у різний спосіб існує в Богові та в творінні: передвічно та в часі, абсолютно і відносно (як творіння). Невипадково при цьому визначення творення виявляється моністичним та еманаційним, оскільки Булгаков намагався пристосувати християнське вчення про творення (з акцентом на свободі) до якоїсь квазі-еманації або божественного виливу (що передбачає необхідність). Булгаков намагався уникнути звинувачення в пантеїзмі, виявити в такому розумінні творення християнський смисл. Говорячи, що ніщо не може бути поряд, поза або окремо від Божественного буття, Софії, ані творіння, ані «ніщо», з якого воно створене, оскільки «все належить до цього життя й світу» Бога як Св.Трійці, Булгаков вважав, що це був не пантеїзм як нечестиве пантеїстичне «обоження світу», але «цілком благочестивий» пантеїзм, який більш точно називається «панентеїзмом» і розуміється як «істина, що все в Богові, або від Бога», чи «світ є те, що є не-Бог, існуючи в Богові; Бог є те, що є не-світ, існуючи в світі. Бог постулює світ поза Собою, але світ має своє буття в Богові».

Булгаков постійно скорочує свої антиномії до однієї з їхніх тез, підриваючи тим самим своє богослов'я. Так, космологічна антиномія зводиться до її антитези Бога як Абсолюту-Відношення («Бог у творінні»), оскільки Бог як Абсолют («Бог в Собі») вічно співвідносить Себе як Абсолют і Творця, таким чином роблячи Божественність іманентною. Софіологічна антиномія зводиться до тези Божественної Софії, оскільки тварне буття (Тварна Софія) є просто іншим способом/образом Божественної. Однак можна сказати, що головною проблемою Булгакова є те, що він не був достатньо антиномічним, оскільки його космологічна та софіологічна антиномії є ***хибними***, бо одна й та сама реальність визначається двічі, але в різній формі. Абсолют-Відношення є все-таки Абсолютом, тільки вічно постулюючим Себе в становленні, так само як Тварна Софія є просто Божественна Софія «в потоці становлення». Антиномізм Булгакова, що намагається урівноважити трансцендентність та іманентність Бога, постійно підривається іманентизуючою роллю Софії. Софія, яка нібито є ідеєю тотожності

і
відмінності Божественного і тварного, нерідко, здається, вироджується у нього в різновид вислову для божественної природи всього сущого, оскільки Бог не тільки буде, але є все у всьому.

Але чи існує вихід з такого пантеїзму? Одна з можливостей відкривається у твердженні Булгакова про те, що Божественна і Тварна Софії є однією і тією самою, що стосується єдності саморозкриття Бога в Собі і в творінні, оскільки існує ***четверта*** антиномія між нерозкритою Божественною Усією і Її одкровенням як Софії. Булгаков не хоче відокремлювати власне буття Бога (Усія) від того, що явлене (Софія), оскільки розкрите є одкровенням істини, ідентичним в божественному житті, тому він говорить про Софію-Усію. Різниця між Усією (нерозкритим) і Софією (саморозкриттям) нагадує різницю, що існує між сутністю та енергіями, але, на мою думку, Булгаков запозичив відмінність між Усією і Софією у Соловйова і німецьких романтиків (Бьоме, Гегель, Шеллінг), а згодом у нього з'явилась ідея узгодити її з паламізмом. По суті те, чого Булгаков намагався досягти у четвертій антиномії, вкладається у триєдину формулу: а) Бог як Бог навіть у Собі містить певну ієрархію, хоча це повністю виключає субординаціалізм; б) оскільки Бог є цілком іманентним як трансцендентне, то завжди повинна бути можливість (без змін в самому Богові) віддати Йому Себе як Любов, і це ґрунтується на надмірності Його свободи, що є Любов'ю-Волею; тому можна сказати, що це той самий Бог відкрився у творінні, який відкрився в Самому Богові, але це не означає, що Бог є творінням, оскільки Божественна Усія не є Божественною Софією; в) Бог є досконалим рухом пізнання і Любові, і для існування такого синтезу має бути рух від темряви до саморозкриття, від самоволодіння до чистої самовіддачі.

Дотримуючись формату раніших антиномій Булгакова, запропонуємо зазначену гіпотетичну антиномію в такому вигляді:

IV. Антиномія Божественного Буття (Божа Усія-Софія в Отці та в Трійці)

ТЕЗА: Бог – Абсолют, Отець, який у Своєму особистому, іпостасному бутті володіє Софією, Своєю субстанційною Премудрістю, як Усією, Своєю природою як невідкритим джерелом, таємницею і глибиною Свого нерозкритого іпостасного буття як споконвічного божественного мороку, Божественного Ніщо, Безодні Любові.

(Усія в Отці)

АНТИТЕЗА: Бог – абсолютне самовідношення у Собі, Свята Трійця, з Отцем, який відкриває Собі Своє іпостасне буття, Усію, в Софії і як Софію, Свою субстанційну Премудрість, у Діаді Сина і Св. Духа силою Своєї самовідданої жертовної любові, володіючи Нею у триєдності Святої Трійці разом з Сином і Святим Духом.

(Усія-Софія в Св. Трійці)

Звичайно, проблеми залишаються, оскільки Булгаков нерідко розглядає Усію та Софію як синоніми і не припускає чогось на зразок четвертої антиномії у запропонованому нами вигляді. Таким чином, можна припустити наявність можливостей в межах власної софіології Булгакова, які могли б врятувати її від крайнощів, але, говорячи про те, що такі можливості існують, необхідно: а) ясно уявляти, що його софіологія є сумнівною для православного богослов'я і б) якщо такі можливості існують, то Булгаков не був єретиком у намірах, а шукав нових богословських шляхів, які, на жаль, іноді дійсно приводили його до богословських помилок.

Тим не менше, можливо, варто було йти на ризики, з якими він стикався у спробі утримати в єдності Небо і землю, тому що ***без ризику немає віри.*** Булгаківські відважні помилки, як і у Орігена, стали повчальними для сучасних богословів, оскільки у спалахах своїх помилок вони, як блискавкою, не тільки засліпили комусь бачення, але й висвітлили правило віри набагато сильніше, ніж десятки багатослівних трактатів.